

Intervju: ILIJA PUŠIĆ

MIRIS UVEZENOG CVEČA

„Lako je velikim gradovima. Herceg-Novi je najmlađi na Jadranu. Sve što bi bilo kod nas tradicionalno, sve bi bilo isforsirano. Ima tu stvari gde čovjek i ne mora da bude puno obrazovan, pa da ga nasmije nešto, neke stvari koje se tu dešavaju. To su neke povorke mimoza. Tu je nekih desetak-petnaest onih koji imaju kola. Desetak-petnaest novinara koji su došli po pozivu, sa svojim dnevnicama, pacijenti iz Igala i oni vlasnici vikendica koji dođu ovde preko zime... Ono što je slabo početo, slabo će i završiti. Vidite kako odumire to pomalo, pomalo

Poznajem jednu ženu iz generacije Ilije Pušića. Ona je takođe diplomirala arheologiju, Svetlana Nenadović, i — pitam da li poznaje mog sagovornika.

— Ko? Ilija! Oduvek je voleo da se tuče.

Eto, od tih studentskih dana prošlo je dosta godina, ali je Pušić i danas ostao „borac“. Nije ništa izgubio od oštine mladosti.

Osećam da nije dovoljno započeti razgovor sa nekim koga poznaju u Boki Kotorskoj i u široj naučnoj javnosti. Treba uz sve ovo dodati i nekoliko biografskih podataka.

Rođen u Kumboru, u Boki, Pušić je od 1943 borac I bokeljske brigade. Opredelio se za poziv učitelja posle rata. Po selima je radio nekoliko godina. Kasnije, završava filozofski fakultet u Beogradu, arheologiju. Zapošljava se u Zavičajnom muzeju Herceg-Novog, koji je tek u formiranju. Tu ostaje sve do 1. januara 1983 godine. U muzeju je bio kustos, viši kustos i direktor. Magistrirao 1976 sa temom: Srednjevekovna umjetnost u Crnoj Gori. Objavio do sada 27 naučnih radova, tematski vezanih za srednji vek u Boki Kotorskoj.

I još jedan podatak. Ilija Pušić je naučni saradnik Instituta za izučavanje kulture starih Slovena pri Poljskoj Akademiji nauka, čije se trenutno sedište nalazi u našoj zemlji.

Toliko za biografiju. Ostalo je lična impresija.

Pušić, mediteranac, galamdžija, govornik, ribar, lulaš, trči hercegnovskim stepenicama kao dečko i ne propušta da se javi svakom poznatom, ženama posebno. Uvek na ustima kompliment, neka lepa reč, kao da svakom još po nešto duguje. Onima koje svakodnevno sreće, nikako sve da kaže.

„Zdravi bili“, pozdravlja se. Ali smatra da ima svoj stav i od njega ne odustaje kad su u pitanju tako ozbiljne stvari kao što je kultura u Herceg-Novom, dani mimoze ili proslava 600 godina postojanja grada. Zato je razgovor sa Pušićem, koji unapred kaže da je sa svojim gledanjima na kulturna zbivanja u manjini, posebno intresantan.

Proslava

— Mi, ovde, lanjske godine smo proslavili šestogodišnjicu od osnivanja grada

Herceg-Novog — govori Pušić. — Zna se da je Herceg-Novi jedan od najmlađih gradova na Jadranu i trebalo je obelježiti tu šestogodišnjicu, tim više što ove godine imamo i planove za rekonstrukciju staroga grada. Znači, da nešto trajno ostane od te proslave.

Ali ispalio je nekako drugačije nego što se očekivalo, jer nije dobro započeto, zato što je još prije šest godina bila formirana jedna komisija — odbor. Šest godina — dosta rano za jedan takav poduhvat. Ali nekim čudnim sticajem okolnosti, taj se odbor raspao i od njega su ostali samo plakati. I to plakati koji su više izazvali smijeh nego neko oduševljenje ili neku propagandu.

• Zašto se odbor raspao?

— Raspao se, eto, zato što nijesu pogodili ljude, a nije imao ko ni da povede te ljude da počnu pripremati proslavu. Prosto iz neke naše neskromnosti, tražili smo ljude iz čitave zemlje koji dođu ovde jednom ili dvaput godišnje. Dali su im neke zadatke, a oni se nijesu ni odazvali, i tako je to ostalo prazno.

• Kakvi su bili ti prvi plakati?

— Plakati su bili napravljeni prije šest godina, u obliku metalnog novca sa grbom Herceg-Novog, a oko toga grba napisano je: Sveti Stefan 1382. godine.

To je potpuni falsifikat. Izmišljeno je. Nikad takvoga grba nije ni bilo, jer je taj grb uspostavljen u Herceg-Novom za vreme Mletačke republike. To je tvorevina mletačke okupacije Herceg-Novog, i stavili su ga tamo potpuno kuražno, bez ikakve odgovornosti i obaveza i štampali grdne plakate. Ja vjerujem da ih u nekom magazinu ima i dan danas. Čitava kolekcija tih plakata.

Falsifikati

— To je bilo prosto smiješno. Drugi plakat se pojavio nešto malo gori, sad, u početku prošle godine, za jubilarnu godinu. Još gori i još skandalozniji.

• Čime vi to tumačite? Zašto?

— Ljudi koji će to da biraju, koji će da štampaju taj plakat su se naučno prešli, jer nije bilo tu ljudi koji znaju čitati bosančicu, varijantu ćirilice koja je bila u srednjem vijeku u Bosni. Nijesu je znali pročitati i oni

su uzeli jedan dokumenat, štampali ga i dali ga da se od njega naprave plakati.

• Šta vas to toliko uzbuđuje? Kako to izgleda?

— Užas! Ovako izgleda. Tekst toga plakata glasi: „Kralj Tvrtko se dobrovoljno odriče svoga grada, planova grada Herceg-Novog u korist Dubrovnika...“ Znači, sasvim suprotno od onoga što se htelo plakatom.

• Priznajem da ovu primedbu nisam sasvim razumeo.

— Štampan je dokumenat o napuštanju Herceg-Novoga, o napuštanju planova, o izgradnji Herceg-Novoga, jer je Hercegnovi trebao da bude mesto gde će se proizvoditi, nabavljati i izvoziti so. I kad su to čule sile oko bosanske države, one su protestovale, tako da se Tvrtko odrekao grada...

To je škandal. Ali sreća što u Novome nema puno ljudi koji se razumiju u te stvari, a neke to i ne interesuje. A naučili su nas poslednjih deset, petnaest godina, ovi naši „kulturtregeri“, u Herceg-Novom, samo na nekakvi bljesak, na nekakvo šarenilo, tako da dubokog tu nema uopšte, pa se tako prešlo i preko ovoga. Greška je u tome da svak' ko ne zna, misli da je na plakatu preštampan dokumenat o gradnji grada — povelja grada iz 1382 godine. Niti ima takvog dokumenta, niti postoji taj dokumenat. Znači, dokumenat o odricanju od grada ne odgovara za sadržaj plakata. Ne paše tamo. To je falsifikat.

Oni su htjeli, mislili su da je to dokumenat o gradnji Herceg-Novog. Organizator je mislio da je to povelja o osnivanju grada.

Postanak Herceg-Novog

Prema najnovijim istorijskim istraživanjima, Herceg-Novi je napravio Kralj Tvrtko, tu, kao svoj izlaz na more, a u želji da se oslobodi monopola Dubrovačke republike na izvoz soli u Bosnu. To je bilo 1382. godine, i to je tačno. Ali ne postoji nijedan dokumenat, nijedan trag arheološki ne postoji da bi taj grad, kojega je sagradio kralj Tvrtko, bio grad u smislu gradova kakve nalazimo po čitavom Balkanskom poluostrvu. Vjerovatno, istoriji je dozvoljeno da kaže verovatno, to je bila neka kasaba, ali se čak ne zna tačno ni gde, ni kako je to izgledalo. Po svoj prilici, to je bilo od vrlo trošnog materijala. Za ovu tvrdnju, nikakvih tragova nema. To nije bilo tu gde je, posle, utvrdio grad Herceg Stjepan, već negde tu, u okolini, blizu solana.

O Herceg-Novom, kao jednom urbanom elementu, može se govoriti samo od dolaska Hercega Stjepana Vukšića Kosače. Iz tog doba, postoje tragovi, a to je početak petnaestog vijeka. U to doba i kasnije, za vreme dolaska njegovog sina, Herceg-Novog doživeo, kao urbana celina, status grada.

• Za ovaj razgovor dalja istorija Herceg-Novog nije interesantna. Bitno je sledeće: da li vi uopšte dovodite u pitanje datum proslave nastanka grada?

— Ne! U svakom slučaju, trebalo je obilježiti taj dan, bez obzira kakav je bio taj grad po svojoj formi, po svom sadržaju; to je doba kada je na tom tlu počeo da niče grad. Da li je on bio od dasaka, da li je on građen kao brvnare, da li je bio pazarište, da li je bila kula — nije važno za jubilej, za proslavu.

• U čemu su onda nesporazumi? Gde se grešilo?

— Nesporazumi su ove vrste. Negdje u početku 1982. godine formiran je odbor za proslavu. Zamišljen je dobro, ali neki članovi odbora, među kojima sam i ja bio... Ovdje bih načinio malu digresiju. Ja sam ipak „srednjovjekovac“. Moja uža specijalnost je srednji vijek. Ovo o čemu mi pričamo. I ja sam svakako pozvan, ali kad sam bio upoznat sa programom kakav će biti, ja sam odustao, jer nijesam hteo da učestvujem u nekim stvarima za koje nisam siguran da su bile ispravne.

U to vreme sam ja bio direktor Zavičajnog muzeja; došao sam sa programom proslave na odbor i rekao sam: „Zavičajni muzej u Herceg-Novom već godinu dana pravi vodič kroz muzej, kroz spomenike kulture i rjetkosti i spomenike kulture u gradu, sa malim vodičem i za ostale fenomene u gradu, kao što su turistički objekti, šetališta itd.“

Bio je to jedan vodič koji je imao četrdeset i nekoliko stranica otkucanih na mašini, sa osamdeset fotografija i crteža. To sam radio ja sa svojim saradnicima. I na prvom sastanku odbora je to prihvaćeno. Takođe je prihvaćeno da Zavičajni muzej organizuje simpozijum, da pozove sve „srednjovjekovce“, istoričare čija je naučna preokupacija bila Herceg-Novu, doba bosansko. Na tom skupu bilo bi izneto dvadesetak referata koji bi se štampali u posebnoj knjizi i činili tako vječiti prilog za proslavu šeststotina godina grada.

Treći naš predlog je bio da organizujemo, kroz muzej, kroz gravire, fotografije i dokumenta, urbanistički razvoj Herceg-Novog od osnivanja, pa negde tamo do početka novog vijeka.

Ni jednu, ni drugu, ni treću stvar, niko nam nije pomogao da ostvarimo! Zvanično nikad nijesmo u muzeju dobili papir da su nama odbili ove prijedloge. Mi smo, sa našim skromnim sredstvima, ipak napravili jednu izložbu.

Front odblijanja

• Dobro, ali vi ste rekli da su vas prihvatili?

— Da. Prihvatili, ali kad sam ja i još neki drugovi kojima je istorija bliska, kad smo saznali da će se štampati, odnosno objaviti fototipsko izdanje nekih antikvarnih knjiga iz 1913. „Antropogeografske studije Boke Kotorske“ i iz 1924. godine „Herceg-Novu“ od Toma Krsta Popovića — ja tu zaista više nisam imao šta da radim.

• Zašto su knjige bile sporne kao ideja za proslavu?

— Bile su sporne zato što je istorija nauka koja se razvija. Te knjige su bile dobre u ono doba kad je trebalo, poslije okupacije, kad je trebalo stvoriti neku našu istoriografiju, pa je svaki prilog dobrodošao. Ti podaci, tamo su i nepovjereni, a čak ima i nekih koji su netačni. Posebno ističem „Antropogeografske studije Boke Kotorske“ koje mogu da posluže za upoznavanje raznih imena, pojedinih sela, mjesta, ali što se tiče migracije stanovništva, što se tiče etnogeneze stanovništva — knjiga je potpuno promašena, i to je kritikovano odavno.

Kolega iz Titograda, istoričar Dr Đurović, privatno mi je rekao da su raspravljali o izdanjima tih knjiga i u Marksističkom centru u Titogradu i da je to kritikovano.

Naravna stvar, ja se više nijesam mešao, jer nijesam hteo da budem saučesnik, te, kako sam je ja nazvao, istorijske lakrdije. To je moj izraz od koga ne bježim.

Onda još jedna stvar. Kao da su se dogovarali. Iako je u tom odboru za proslavu bilo vrlo dobrih i vrednih ljudi, kao da su se dogovarali kako više nešto da se učini što nije dobro.

• Na šta mislite?

— Dozvolite, molim vas! Jer, kako inače ona karikatura, slobodna zamisao nekog umjetnika, napravljena u plastici. To je jedan reljef koji prikazuje bosanskog kralja Tvrtka. Kako se to dozvolilo i ko je finansirao, dobro, to sad nije važno. Međutim, koja je to komisija primila i ko je dao vizu da to može da se ugradi u zidina grada Herceg-Novog?

• Šta je to?

— To je jedna neidentifikovana kreatura koja bi trebalo da predstavlja Tvrtka II. Pazite dobro. Da su oni prave ljude konsultovali, izgledalo bi to drugačije. U Sarajevskom zemaljskom muzeju postoji novac sa likom kralja Tvrdka, gde piše Tvrtko Kotro-

ponašanje kad u ovom gradu ima ljudi koji znaju čitati bosančicu, kojima je to specijalnost, kad ima ljudi u Bosni, istoričara — niko nije konsultovan.

Reći ću vam odakle je to. Odbor za proslavu oko sebe je sakupio neidentifikovane, anonimne, neke nadri naučnike koji su se samo nametali. A vi znate kako je! Dobronamernim ljudima svak' se može nametati. U odboru za proslavu, meni se čini da je bio samo jedan istoričar, a ovdje nas ima 19. Bili su neki umjetnici, bili su neki arhivisti, ali to se samo tako kaže. Oni su, u stvari, bili zastupnici institucija, a ne stručnjaci; ni nema identifikovanog kadra.

Molim vas, sigurno vam kažem, da osobito danas, kad nema razrađenog kadra, može se zloupotrebiti svaki istorijski dokument. Zar onaj „plakat“ iz doba Tvrtka nije apsolutna zloupotreba?

• Može li se reći da je istoriografija, posle objavljivanja onih dveju knjiga (1913

manić. To što mi imamo sada, to nije uopšte njegov lik, to je karikatura. Ajde recimo, neka bude i to. Ali ispod toga je osvanula jedno jutro tabla sa tekstom ispisanim bosančicom. Ispod toga teksta, tekst ćirilicom, današnja transkripcija. Svak koji to pogleda i pročita, ko ne zna čitati bosančicu, a vrlo malo ljudi znadu, misliće da je ono što piše na bosančici, u stvari, prevod onoga što piše dolje. A to nikakve veze nema. To je izmišljeno. Apsolutna izmišljotina. To je tekst sa jednim arhaičnim stilom, kako bi se dočaralo doba Tvrtka: „I ovdje sagradi Tvrtko grad...“ — to je izmišljeni tekst.

Na jednom malom kutku — takva izmišljotina!

• A ko je bio u odboru za proslavu?

— „Nomina odioza sunt.“ Ne bi htio da govorim. Rekao sam ja da su svi ti ljudi bili divni ljudi. To su moji prijatelji. Ali, molim vas?! Ne znam kako da opravdam njihovo

i 1924), napredovala?

— Apsolutno. Došlo se do novih podataka. To su antikvarne knjige. Danas, početnici, ako hoće da se bave antropogeografijom ili nekim događajem iz tih vremena, konsultuju te knjige. Ali u međuvremenu, izašlo je više tomova knjiga. Evo, samo da vam pomenem neke: Dr Sima Ćirković: „Herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba“, pa onda „Istorija Bosne“...

• Da li je Dr Ćirković konsultovan u vezi sa proslavom?

— Bože sačuvali! Vidio sam ga u Dubrovniku, razgovarali smo... Ne!

• Tako ste ostali usamjeni, Ilija Pušiću?

— Ja, auditorijumu gdje sam prisustvoovao, nijesam mogao da dokažem, da branim svoju struku, da branim svoj strukovni moral, da branim nauku. Ja nijesam našao sagovornike, ja nisam našao onoga koji će me saslušati.

